

МИТАР ПЕШИКАН (Београд)

УЗ НЕКЕ СТРУКТУРАЛНЕ ОДЛИКЕ ИМЕНА У ПОПИСУ СТАРЕ ЦРНЕ ГОРЕ 1570

Предусретљивошћу Архива Црне Горе са Цетиња, а пре тога заслугом Бранислава Ђурђева, који је у Турској снимио турски попис, добио сам копију трећег сачуваног турског пописа Старе Црне Горе, сачињеног 1570. године. Прва два пописа — наплату пореза 1521. и разрез пореза 1523. године — објавили су Бранислав Ђурђев и Ламија Хаџиосмановић, а ономастику сам по једном систему обрадио ја.¹ За ових педесетак година између пописа није дошло до неких територијалних промена, ни у границама Црне Горе ни у унутрашњој административној подели. Црна Гора и тада сеже до река Зете и Мораче, а у приморје се спушта на сектору Побора, Маина (тада Махина) и Брајића. Нахије су: *Грбавци* (око Малог Блата, део доње Љешанске нахије и Комани), *Жупа* (Љешкопоље и у Љешанској нахији изукрштано с нахијом Грбавци), *Малонишићи* (од Црмљана јужно од Служа до Доњег Загарача и Загреде), *Плешивци* (као и данашњи Пјешивци), *Цетиње* (од поменутих села у приморју до Косијера, Озринића и Цуца, с тим што су Озринићи или Кчево и даље невелика заједница, а и Цуце се још не шире на северни, раније риђански предео), *Ријека* (без Косијера), *Црмница* (пише „Црница“). Пада у очи да нема данашњих љешанских села Штитари и Ораси, а и Загарач (свакако Горњи, Доњи се пописује као Једноши) наводи се само као пусто село. Остаје нам нагађање је ли овај предео (а можда и север данашњих Озринића и део Цуца) био заиста без становника или је ту ипак било људи који су измицали турском пореском систему.

Настојао сам да у именима из 1570. године уочим типолошке појаве и промене у односу на пола века ранији именослов. То је предуг распон да би

¹ Бранислав Ђурђев и Ламија Хаџиосмановић: Два дефтера Црне Горе из времена Скендер-бега Црнојевића, АНУБиХ, 1973.

исти човек могао остати обвезник и 1521/3. и 1570. године, и нормално би се на његовом месту очекивао његов син или унук. Немамо могућности да идентификујемо везу деда и унука, али се однос отац — син са доста вероватноће може уочити ако је име оца карактеристичко, нарочито кад су насеља малобројна, па је могућност случајних подударана мала. На пример, у пјешивачком селу Рг 1523. г. су домаћини *Видак*, *Вукашин* и *Стјепан*, а 1570: *Никола* син *Видака*, *Вук* син *Видака*, *Радоња* син *Вукашина* и *Радоња* син *Стјепана*, те је очигледно да су синови сменили очеве из 1523. Ипак се овакав континуитет мање сачувао него што би се очекивало по самом времену и смени нараштаја. Допунски разлог је флукуација становништва и одсуство зајемченог власничког и наследног права на земљу: она се одузимала ономе ко не може платити дажбине и давала ономе ко их прихвати, макар и без тога имао сопствену баштину. Због овога се виде знатне разлике у људима и у тако блиским пописима као што су они из 1521. и 1523.

1.

У ЦГ 1570 именичка очинства (на *-ић*) далеко су чешћа него у ранијим пописима. На пример у Доњим Команима налазимо: *Радовић*, *Становић*, *Николић*, *Вукачевић* (или *-асовић*), *Миљковић*, *Вукославић* (али у малоншићким Црмљанима *Вукосаљић* или *-салић*), *Рад(и)чевић*, *Петковић* (или *Никовић*), *Радешевић*, *Љешевић*, *Павловић*, *Велковић* и др. — готово трећина људи тако је уписана. Примери сведоче да је очинство на *-ић* тада још потпуно жива категорија, и то по свим пределима Старе Црне Горе. Процес њеног истискивања није доведен до краја ни до нашега доба, него су се у пределу Загарач — Озринићи чувала очинства на *-ић*, напоредо с презименима истог склопа: нпр. исти је човек *Марко Радовић* (по оцу) и *Марко Вујовић* (по презимену).

Очинства типа *Радовић* (много потврда), *Бојовић* и сл. сведоче о типу дефлексије имена *Раде*, *Радо*, *Бојо* и сл. какав се и очекује у овим пределима. Такође је од двосложних имена на сугласник наставак *-овић(и)* а не *-ић(и)* (нпр. *Јовановић* а не „*Јованић*“), и у очинствима и у млађим топонимима; у старијим топонимима има и примера краћег наставка: *Маргинићи*, а биће тога типа и *Микулићи* (познато је име *Микул*).

У узорку из Доњих Комана, а и иначе у овом попису, велика већина очевих имена уписана је асиндетски и без флексије (у номинативном облику и без спојнице типа „син“), нпр. *Марко Вуксан*, *Вуксан Никола*. Овај је тип готово редован у ЦГ 1521 и 1523, са ретким примерима на *-ић*. Ово никако не значи да тада *-ић* није било обично, него само писарски манир: неки писари записују имена схематски, а код неких долази до већег изражаја аутентични израз.

Ипак се често у ЦГ 1570 сретне и придевско очинство: *Иванов* у Д. Команима, *Милорадов* у Улићима, *Д(и)мигров* у малоншићким Косићима, а примера на *-ин* има и знатно више: *Николин* (много потврда, нпр. *Вукдраг Николин* у цуцким Аладиновићима), *Вукогин* у љешанским Брежинама и *Андри(ј)и* у Оливеровићима, *Брајезин* у Угњима итд. Понеки такав пример може се уочити и у ранијим пописима, нпр. *Радивој Богоје* у малоншићким Црмљанима и *Радосав Добринов* у црмничким Хвалићима (приређивачи су

прочитали „Богојо“ и „Добрино“, али је то нелогично, а завршна графема може се једнако читати и као *-ов* или *-ев*).

Што су ови облици ређи у ЦГ 1521/23 него у ЦГ 1570, може се објаснити такође схематичнијим маниром писара, али и још неодмаклим процесом усвајања придевских очинстава. Треба, наиме, разликовати описну придевску конструкцију типа *Радош син Милошев*, која је својствена нашем језику од најстаријих времена, од придевског очинства типа *Радош Милошев*, која је на српском језичком тлу сразмерно млађа и долазила је на смену очинствима на *-ић*. Изгледа да се у Црној Гори тај процес интензивира тек после пада црнојевићке државе.

2.

У односу на стање у старосрпским повељама, скраћена имена типа *Ђуро*, *Вујо*, *Дабо* већ у пописима из 1521/3. г. представљају осетно ојачану категорију, иако тада још никако није изражен каснији ијекавско-екавски контраст типова *Ђуро* и *Ђура*. Тада је оваква имена (изузима се из статистике *Нико*, јер се у тефтерима не разликује од *Петко*) носило 4,4% пописаних житеља Старе Црне Горе, али више од две трећине тога удела носи само име *Ђуро*, те на осталих петнаестак имена остаје једва 1,2%. Ни по зонама није било осетних разлика, удео се кретао између 3,4 и 4,7% (кад се узму повећи предели, са између 500 и 600 људи). — Ипак се и тада могла уочити једна посебна зона: у Грбљу (чији је попис придодат црногорском 1523. г.) оваквих имена било је преко 14%, тј. 50 у корпусу од 346 људи. Осим тога, оваква учесталост не произлази углавном из имена *Ђуро* (као у другим зонама), него су му по учесталости слична и имена *Дабо* и *Радо*. Уз то се засведочује и име *Раде* (три потврде), које у Старој Црној Гори тада још није било обично.

Пола века касније стање је у доњим пределима СЦГ пошло јасно у сусрет грбљском преседану из 1523: имена на *-о* свој удео су више него удвостручила. То показују пописи из Црмнице (Црм), Ријечке нахије (Риј) и Љешкопоља и Љешанске нахије (ЉЉ), с корпусом 531 + 548 + 410 пописаних људи (свега 1489), из којих ћемо налазе предочити табеларно.

	Црм	Риј	ЉЉ	свега
Бајо	3	1	—	4
Бого	—	—	1	1
Божо	1	1	1	3
Бојо	—	—	2	2
Вујо	5	7	10	22
Дабо	9	5	4	18
Дојо	—	—	1	1

	Црм	Риј	ЉЉ	свега
Ђуро	17	6	14	37
Лако	1	5	2	8
Пејо	—	1	4	5
Перо	1	—	—	1
Радо	23	7	5	35
Рако	—	2	—	2

свега	60	35	44	139
-------	----	----	----	-----

Нека имена из табеле могу се и друкчије читати (*Пајо/Бајо, Војо/Вујо, Дајо/Дабо, Дујо/Дојо*), али је хип. тип имена на -о несумњив. Изван табеле остало је *Нико* (неразграничено од *Петко*).

Из табеле израчунавамо да приказани тип има удео у Црм 11,3%, у Риј 6,4%, а у ЉЉ 10,7%, просек 9,3% (према 4,7%, 3,4%, 3,9%, просек 4% — у попису 1521). Истовремено је у Црмници постало често име *Раде* (13 потврда, према једној из 1521), а доста су обична и имена *Ђура, Боја, Вуле* или *Вула*.

Ширење имена на -о није у ових пола века захватило горње пределе СЦГ. Од Његуша до Цуца удео им се чак нешто смањило (од 4,4% на 3%), јер се нешто проредило име *Ђуро*; запажа се, међутим, извесно ширење типа *Ника* (акц. ће бити *Њика*), *Вуја, Ђура*. Експанзије имена на -о нема ни у Пјешивцима (4,3%, према 4,1% 1521), а њихов удео је 1570. г. низак и у Бјелопавлићима и Вражегрмцима (3,2%); још би се и смањило ако би се из Бјелопавлића изузели Мартинићи, где су ова имена сразмерно честа.

3.

У ЦГ 1570 пада у очи једна појава везана за само једно име, али карактеристична. Наиме, на широком простору СЦГ нестало је раније често име *Радос(л)ав*, а на смену му је дошло име записано као *Раслав*, ређе *Расав*. Не можемо га тумачити писарском непрецизношћу, јер је познато из традиције; нпр. 1667. г. записани су попови *Расав Цуца* и *Расав Бајица*, а име потврђују и загарачко братство *Расаовићи*, бјелички топоним *Расавлице* и др.

Несумњив је појмовни идентитет имена *Радос(л)ав* и *Рас(л)ав*. Насеље *Радосавићи* из пописа 1521/3. г. у ЦГ 1570 гласи *Расавићи*. *Рас(л)ав* је често уписано и као очинство, те се често односи на људе који се у пописима 1521/3. г. „крију“ под именом *Радос(л)ав*. У ћесклићким Кућиштима је 1570. г. исти човек уписан као *Рад(о)сав Стјепко* и као *Раслав Стјепко* (као домаћин и као поседник допунске баштине).

Према томе, у XVI веку у СЦГ име *Радос(л)ав* сажимало се у *Рас(л)ав*. Оваква појава није непозната у словенској ономастици. Из XIII—XIV века познат је низ старопољских имена типа (у транскр.) *Ђеслав* ум. *Ђехослав*, међу њима и *Раслав* ум. *Радослав*. Слична имена уочена су и у неким другим словенским гранама. Црногорско *Рас(л)ав*, међутим, не може бити у генетској вези са овим паралелама, али их по свој прилици обједињује узрок: тежња преради личних имена, не толико упрошћавању колико експресивном варирању, тј. отпор умртвљеном официјелном типу имена.

У ЦГ 1570 уочава се и даљи развој овога имена: додавање хип. суфикса облику *Раслав*. Писар га редовно исписује додајући изнад последњег слова (W) графију која се разазнаје као *ЅЕ*. То би се нормално прочитало као „ча“, „че“ или „ца“, „це“, али нас други моменти наводе да у овоме видимо суфикс -*ац*, у овим говорима и -*ац*, записан на нетипичан начин. Наиме, у црногорској традицији познато је име *Раславац* (тако се звао један предак пуцка Кривокапића), а вероватно на њега упућују и топоним *Расла(п)чеве долине* и презиме *Раслапчевићи*. Зато ћемо условно третирати ово име из пописа као *Раславац*.

Лик *Раслав* налазимо као лично име по свим зонама СЦГ, свега је учено 138 потврда, такође као очинство, 92 потврде (овде може бити понављања, кад се уписују браћа). Међутим, у севернијем појасу — Пјешивци, Озринићи, Цуце, Бјелице, Теклићи и Његуши — и као име и као очинство поред *Раслав* (и ређе *Расав*) налазимо у приближно истој учесталости и облик са очуваним *-д-*, којег по другим пределима СЦГ нема. Тај облик писар пише дословно „Радсав“, али се спојно *-о-* у турским записима често испушта, те нема сметње да ту графију прочитамо као *Радосав* (у два-три примера и написано је спојно *-о-*). Можемо закључити да је у овом појасу смена облика *Радос(л)ав* са *Рас(л)ав* још била у току, док је на југу СЦГ била довршена.

За репартицију варијаната *-лав* и *-сав* не можемо бити сигурни, јер их писари могу писати и схематски, по навици. У то нас уверава поређење пописа из 1521. и 1523. године, где је често исти човек у једном тефтеру записан на *-сав* а у другом на *-лав*.

Име *Раславац* или сл. не налазимо у поменутом северном појасу, осим један пример на Његушима; и из приморских села имамо само једну потврду. У осталим пределима, од Малоншића до Цетиња и Црмнице, доста је често, иако знатно ређе него облик без суфикса (нађено 35 потврда, поред две поменуте). Међутим, у функцији очинства за овај облик нађена је само једна потврда. Можемо то различито објашњавати: хронолошки (да се модификација испојила само у млађем поколењу), психолошки (слободније, експресивно варирање личног имена, за разлику од „официјелнијег“ очинства), или графички (у стешњеном простору изнад доњег реда писару није остајало места да натписује суфиксну графију); а могуће је и збирно деловање предочених разлога. — Додајмо да је на једном месту (Гојсиловићи у приморју) нађена графија која се дословно чита као „*Раслац*“ (евент. „*Раслач*“).

У функцији очинства у ЦГ 1570 налазимо записане и посесивне деривате имена *Рас(л)ав*, поред најчешћег схематског записивања у номиналном облику (нпр. *Радич Раслав*). Читајући по ономастичкој логици (будући да се у турским записима не разликује *л* и *љ*), налазимо ове деривате на *-ић*: *Раславић* (четири потврде, уп. и поменуто доњокоманско *Вукославић*), *Раслаљић* (седам потврда), *Расаљић* (једанпут, у приморским Лопатама).

Налазимо, у Дољу пјешивачком, записано и очинство *Расаљ*: последњи уписани је *Вук Расаљ* (wk rasal). У истом селу је први уписан његов имењак *Вук Раслав* (wk raslaw), а њихов сусељанин је и *Радич Радосав* (raduṣ radsaw). Ово нас наводи на разматрање ономастичког статуса облика на *-sal*, записаних у многим турским пописима, што се може читати и *-сал* и *-саљ*.

4.

Оријенталисти — преводиоци турских тефтера редовно овакве облике схватају као имена и преносе их, зависно од писареве формуле, по типу „Радич Вукосал“ или „Радич син Вукосала“. Већ сам указивао, и у дискуси-

јама и у радовима, на нерeалност овога третмана, идентификујући такве облике као посесиве, које треба преносити по типу *Радич син Вукосаљ* (= 'Вукосављев') или асиндетски *Радич Вукосаљ*. Нашао сам у литератури, међутим, да и поједини ономастичари (лингвисти) признају овим облицима статус имена, идентификујући их као *Вукосал* или *Вукосаљ*. О томе касније, а сад да се осврнемо на ове облике у црногорским тефтерима.

У ЦГ 1570 само изузетно се јављају облици типа *Расаљ*; уочио сам још само *Радоња Бранисаљ* у Цуцама и *Михаљ Вукосаљ* у Доњем Добру. У ранијим (издатим) пописима, напротив, очинства на *-саљ* доста су честа, нарочито *Вукосаљ*. Овај облик писар обично пише без спојног *-о-*, па су га тако и приређивачи транскрибовали. Да је то име *Вукосав* и његов дериват, сведоче паралелна места из два пописа, где у једном имамо спојни вокал а у другом немамо (и кад се уписује исти човек); нпр. *Богдан „Вуксал“* (Цуце) и *Ђикиша (qǫše) „Вуксал“* (Церова) из 1521. г. записују се 1523. као *Богдан „Вукосал“* и *Ђикиша „Вукосав“*, из чега се види да граfiју „Вуксал“ треба читати као *Вукосаљ*.

Разгледајући ЦГ 1521, нашао сам ова очинства на *-саљ*: *Берисаљ* (7 пута), *Бранисаљ* (3), *Вукосаљ* (22), *Богосаљ* (2), *Добросаљ* (4), *Радосаљ* (1), свега 39 примера. Логично их можемо схватити као посесиве, једнако као и варијанту *Радивој Богојев* (с другим посесивним суфиксом) у истом попису: *Богдан Вукосаљ* = 'Богдан Вукосављев'. Нема сметње да посесивно схватимо и кад се облицима на *-саљ* представљају ранији поседници баштине, нпр. „*Vaštine-i Bogosal der yed-i Novaković*“ = 'баштина Богосаља (тј. Богосављева) у рукама Новаковића' (Момишићи, а сличних примера има и још). Посесивно можемо схватити и кад се облик на *-саљ* налази иза израза 'у рукама', нпр. „*der yed-i Branisal*“ = 'у рукама Бранисаљим (тј. Бранисављевим)' (у Ресни).

Налазимо, међутим, и поједине малобројне примере где је облик на *-саљ* у функцији личног имена, и не може се схватити као посесив: *Вукосаљ Радосаљ* 1523 (Момишићи), али 1521. биће исти *Вуксан Радосав*; *Берисаљ Ђурич* 1521 (Цуце), али у другом попису биће то *Бранисав Ђурич*; *Вукосаљ Радосав* 1521 (Дреновштица), без паралеле 1523.

Ови малобројни примери никако нису довољан доказ да су у Црној Гори постојала имена на *-саљ*. Док су се чували, ови облици били су присвојни придеви, који су се понегде сачували у топонимији (*Миросаљ до* у Чеву, сл. као *Радоњеж до* и *Бојање брдо* у Цуцама).

5.

Ово не значи да су имена на *-саљ* или *-сал* ономастички немогућа и да за њима и њиховим ареалима не треба трагати по другим крајевима. Могуће је, на пример, да се на основу односа *Драгомил* (име): *Драгомил* (придев) успостави према придеву *Радосаљ* и име *Радосал*, или да се паралелизам *Вукославић/Вукосалић* пренесе и на основно име, те да се успостави *Вукосаљ* напореда са *Вукослав*.

Дошла су ми до руку два ономастичка рада у којима се имена на *-саљ*. одн. *-сал* признају као реалност — Радосава Бошковића (1975) и Мате Шимундића (1989)². Бошковић је о томе записао:

„Ни облици типа *Радослаљ* (*Радосаљ*) ни облици типа *Радосављи* нису остали — као жива категорија — у српскохрватском језику. Први су сасвим изгубили граматичку везу с основним речима, и јављају се крајем 15. и почетком 16. века као лична имена, дакле именице ...; исп. имена *Милосаљ* и *Радосаљ* у Новаковићевим Поменицима ... и сасвим обична имена типа *Хранисаљ*, *Радосаљ*, *Стојисаљ*, *Владисаљ*, *Бранисаљ*, *Добросаљ*, *Милосаљ*, *Вукосаљ*, *Искросаљ*, *Борисаљ*, *Градисаљ* у турским катастарским пописима 1476-1566.“

Како се Бошковић овде позива на издање Х. Шабановића: „Катастарски пописи Београда и околине 1476—1566“ (Београд 1964), и ја сам проверавао колико су ту засведочена имена на *-саљ*. И летимичним прегледом уочио сам у ознакама очинства преко 40 облика на *-саљ*. Будући да су тамо три пописа из међусобно блиског времена, 1528—1536 (означаваћемо их са I, II и III), често се дешава да се исти човек уписује у два или три пописа. То омогућује проверу како су очинства на *-саљ* уписана (за истог човека) у другим пописима. Само изузетно налазимо да се облик на *-саљ* понавља (у свим пописима је главно правило да се име оца уписује номинално, без флексије); тако је *Радован* син *Вукосаљ* из Чачанице овако уписан у сва три пописа. Иначе, у нађеним паралелама алтернирају облици на *-саљ* и на *-сав*:

у Божидаревцу *Драгић* син *Владисаљ* у II, а син *Владисава* у I (генитивно *-а* је преводилачко, а турски писар пише без наставка *-сав*, као и *-саљ*); *Турашин* с. *Искросаљ* у II, а с. *Искросава* у I и III (овде треба поправити читање „Искросав“ у логичније *Скоросав*, графија се може и тако прочитати);

у Белом Врелу *Јован* с. *Радосаљ* у III, а с. *Радосава* у II;

у Рајковцу *Ратко* с. *Вукосаљ* у III, а с. *Вукосава* у II;

у Г. Борчанима *Радул* с. *Владисаљ* и *Брана* с. *Владисаљ* у III, а синови *Владисава* у II, док се у I уписује *Радоје* (да ли исти „Радул“ или брат му?) *Владисавић* и брат му *Брана*; овај ће *Брана* изгледа доживети да и 1560. буде обвезник, кад ће бити уписан као *Брано* с. *Владисава*;

у Леђевцима или Кијевцима *Вук* с. *Милосаљ* у III, а с. *Милосава* у II;

у Прогорелцима *Милош* с. *Радосаљ* у III, а с. *Радосава* у II;

у Зацима *Вукоје* с. *Вукосаљ* у III, а с. *Вукосава* у II.

Ове паралеле доказују да је облик на *-саљ* само примена основног облика на *-сав*, а не посебно име. Очигледно му је функција посесивна, па се зато и ограничава на позицију очинства (казујући ч и ј и је неко син). Истина, запажена су и два-три примера са обликом на *-саљ* у позицији имена: у I (село Блашка) уписује се *Петко* с. *Радивоја* и син му *С т а н и*

² Радосав Бошковић: Одабрани чланци и расправе (чланак „Око неких старосрпских личних хипокористика“), ЦАНУ, 1978, стр. 418. — Мате Шимундић: Особна имена и презимена у *Историји Бродња од најстаријих времена до 1878. године*, АНУБиХ. Радови LXXXIV, 1989, стр. 251—266.

с а љ, а у III (Радмановци) *Б о р и с а љ* с. *Димитрија* (тих људи нема у паралелним пописима). Трећи уочени пример показао се нереалним (имао сам факсимил пописа II), наиме у Павловцима је у II уписан *Радосав* с. *Ђурашина* (једнако као и у III), а не „Радосал“, како је омашком транскрибовано у објављеном Шабановићевом преводу. Прва два примера нисам могао проверити у изворнику, али и ако их је писар заиста записао са -л, то не би јамчило језичку аутентичност. Никакво чудо не би било да се турски писари понекад забуне у примени посесивних облика које су слушали од месних информатора. У њиховим записима ипак је остало јасно да се облици на -саљ п о п р а в и л у употребљавају да покажу чији је ко син, тј. у посесивној функцији.

Морамо дакле, за разлику од Бошковића, закључити да су у београдској околини у прве четири деценије XVI века посесиви на -саљ још увек били жива категорија и чували граматичку везу са основним речима.

У Шабановићевој књизи постоји и обимни попис из 1560. године, али оцену о посесивима не можемо категорично протегнути и на ово време, јер су у овом попису облици на -саљ врло ретки. Иако сам га пребирао знатно пажљивије него претходне пописе, нашао сам само шест примера, и то од њих три у једном селу (Радовци). (Пребирајући нашао сам 203 лична имена на -сав и ниједно на -саљ, а име оца 213 пута на -сав и 6 поменутих на -саљ.) Како су у ЦГ 1570 очинства на -саљ врло ретка, немеће се питање није ли друга половина XVI века доба излажења из обичаја ових посесива, тј. процеса за који је Бошковић сугерирао ранију датацију.

Ове индикације довољне су само за питање, а не и за поуздан одговор. За њим треба трагати истражујући што више битних извора, а такође трагати је ли у некој регији (и када) дошло до системске прераде ових посесива у имена. При томе треба имати у виду да усамљени појединачни примери у антропонимији не значе много, јер давање личног имена (и придавање надимку функције имена) често зависи од случајних и бизарних околности. Битно је уочавати појаве и категорије, а не хапаксе.

Засад о именима на -саљ не можемо рећи много више него што је Т. Маретић у РЈАЗУ записао уз реч *Милосаљ*: „Ако је ово доиста име, чудно је, јер би се прије очекивало да је ово придјев“.

6.

Ни већ поменути прилог М. Шимундића није нам донео одговор на разматрано питање. Старију грађу коју обрађује преузео је од Марка Вега, који нас обавештава да је имена са арабице транскрибовао Ахмед Аличић (1969/70)³. То је попис неких села жупе Бротњо (десно поречје Неретве), а заправо је одломак из познатог турског пописа Херцеговине 1477. године (ХЕ 1477), који је 1985. у преводу објавио исти Аличић⁴. Овом приликом

³ Марко Вега: Хисторија Бротња од најстаријих времена до 1878. године, Читлук 1981, стр. 178-181. Тамо и податак о преузимању грађе од А. Аличића.

⁴ Ахмед С. Аличић: Поименични попис санџака вилајета Херцеговина, Оријентални институт у Сарајеву, 1985 (наша скраћеница: ХЕ 1477). Пописи које је објавио Вега овде се налазе на стр. 83, 84—5, 87.

Алички је изменио читања неких имена која видимо код Веге и Шимундића, као: *Бојан* (код Веге) / *Томан* (у издању ХЕ 1477), тако и *Брадац/Бравац* (ако је -в-, може се читати и *Беравац* или *Беровац*, па и *Боровац*), *Браниш/Брајан*, *Даљак/Хрељак*, *Даљан/Хрељан*, *Главо/Гутова* („син Гутова“), *Гојко/Гојак*, *Радач/Радовац*, *Радак/Радан*, *Радко/Владко*, *Радивац/Радавац*, *Радон/Радан*, *Радоња/Радивој* и *Радоња/Радоје*, *Радовац/Радавац*, *Радон/Радан*, *Радован/Радан*, *Виђен/Вичета*, *Војихна/Вучихна*, *Вујин/Вијота*, *Милорад/Милорад*, *Владислав/Владисав*, *Јуран/Јурај*, *Никоје/Петкоје*, *Перуница/Првица*, *Петар/Петриј* и *Петри/Петриј*, *Вигус/Вигас* (имена из катуна Опанак); *Бато/Бано*, *Брајуша/Брајуш*, *Мишир/Мишљо*, *Радић/Влајић*, *Ступац/Стопица*, *Вукога/Вукоје*, *Руге/Рудан* (у Билетићима — Близанцима); *Болоје/Полоје*, *Бровац/Боровац*, *Радоје/Радоња*, *Радованко/Радован*, *Шибина/Лебина*, *Видак/Владко*, *Вијо/Дијо*, *Вукоц/Вукач*, *Радибор/Радасат*, *Владислав/Владисав*, *Лукач/Вукач* (у Крушеву).

Без факсимила не могу предложити избор између ових читања, али начелно треба узети каснији рад (издање ХЕ 1477) као аутентичније приређивачево опредељење. Поправкама ишчезавају из списка неке варијанте о којима је дискутовао Шимундић, а неке остају и у другом списку, јер су потврђене на другим местима. У сваком случају сигурно је да би и Шимундићев коментар местимично био друкчији да је имао при руци и другу транскрипцију. Чак и да нема спорности у читању ликова *Главо* и *Бровац*, сигурно је да се они не могу изводити из *Глухо* и *Браховац* као последица губљења *х*, јер се у то време на српскохрватском тлу *х* свугде добро држи (извор је из 1477, код Шимундића штамп. грешком 1447).

Ово је било узредно упозорење на опрез према турским записима⁵, а за нашу тему битно је да су неоспорни записи лика „Радосал“, о којему Шимундић каже:

„У пописници су двојица носитеља особ. имена Радосал, према томе тешко се може посумњати у точност њихова изговорнога односно писаног облика. Само по себи ово и овакво име првом је изравном потврдом сложена имена у којег је другим чланом -сал... С обзиром на то ваља другачије гледати презимена као *Бојсалић*, *Гојсалић*, *Војсалић*. До сада се искључиво тумачило како су оваква презимена створена гласовним промјенама ... нијесу пак повезивана с именским облицима *Бојсал*, *Гојсал*, *Војсал*.“

⁵ И Р. Бошковић се у неким радовима позива на грађу из турских пописа онако непрецизну како су је у преводима предочавали оријенталисти (тада још код нас није било лингвистичких критичких осврта на степен употребљивости те грађе и на начин њеног предочавања у издањима). Тражио је, на пример, могуће лингвистичке разлоге за постојање или непостојање генитивног наставка *-а* у формулама типа „син Богдан(а)“ (у нашим преводима, а то је ствар само преводилачког поступка и графичких омашки, јер се у турским пописима оваква формула редовно пише без наставка); треба истаћи и Бошковићеву опрезну оgradu: „уколико су они [ови облици] верно пренесени у наш језик“. И буквално транскрибоване облике типа „Брансав“, „Хрансав“ узимао је као реалне и тражио им лингвистичко објашњење, а они значе само уобичајено испуштање вокала у турским записима, те их треба читати *Бранисав* (од *Бранислав*), *Хранисав*. — Уп. поменути зборник Бошковићевих радова (Одабрани чланци и расправе), стр. 426, 437.

Постанак имена Шимундић изводи од посесива, и даље гласовним путем: *-слављ* → *-слаљ* → *-слал* → *-сал*.⁶

Потврде лика „Радосал“ (што треба читати *Радосаљ*) о којима говори Шимундић означавају очеве уписаних обвезника: *Белосав* син *Радосаљ* и *Молорад* с. *Радосаљ* у катуну Опанак (вероватно браћа) и *Вукач* или *Вукац* с. *Радосаљ* у Крушеву. Према томе, то је иста појава о којој смо горе говорили (посесив у означавању очинства) и које има доста и у пописима ранијим од херцеговачког (нпр. у попису области Бранковића 1455). Пребироа сам попис и других насеља у поречју Неретве (нахије Мостар, Хум и Дрежница) и нашао још десетак потврда облика на *-саљ*, али све у функцији ознаке очинства.

Према томе, ни грађа из Бротња и околине није доказала претварање посесива на *-саљ* у лична имена, а показала је да су и овде они у другој половини XV века били жива категорија присвојних придева. Трагајући за одговором на питање докле су се одржали у активној употреби, треба недасве пазити да критички употребљавамо грађу из непрецизних турских записа, како не бисмо уводили у литературу и научни апарат фиктивну ономастичку грађу, која нас може одводити и у методолошке забуне.

Mitar PEŠIKAN

CONTRIBUTION TO SOME STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE NAMES FROM OLD MONTENEGRO (CRNA GORA) CENSUS, 1570

S u m m a r y

Of all preserved materials on censuses in Old Montenegro (Crna Gora), this is the third (first two of those are from the year of 1521 and 1523). First two censuses were also published, while the third as the photocopy of the original document, author used, trying to survey some typological manifestations and differences between two earlier censuses.

This is how the author comments on following facts evidenced in censuses:

1. Patronyms of the noun — and adjective — form (example Vukdrag Nikolić and Vukdrag Nikoljin); both types are very common in 1570 census.

2. Names, like *Đuro*, *Dabo*, which declension is recognizable in patronyms like *Đurović*; these names are more evidenced in 1570 than in 1521/3, but rather in Southern than in Northern part of Old Crna Gora.

3. New item in 1570 census is also the name *Ras(l)av*, which pushed into the background form *Rados(l)av* while in North there exist both of these names.

4. Name derived from above mentioned is also new, and it can be read as *Raslavac*, although Turkish graphy is unprecise. This derivative is also characteristic for the South part only.

5. Patronyms derived from *Ras(l)av*, there were evidenced in all varieties: *Raslavić* x 4, *Rasaljić* x 7, *Rasaljić* x 1, *Rasalj* x 1.

Speaking of the last patronym-type, author developed a theory on onomastyc status of the forms from Turkish censuses, finishing with graphies that could be transliterated as *-sal*, and read both like *-salj* and *-sal*. Here the author prefer the first solution.

⁶ Фонетски је развој свакако *-слављ* → *-слаљ* → *-саљ*. Исто тако *-слављић* → *-слаљић* → *-саљић*, са отвореним питањем кад је и где *-љић* замсљивано са *-лић*. О овоме нам не могу сведочити ни Њирилски ни турски споменици (због неразликовања *л* и *љ*), а сведочанства топонима и презимена нису једнообразна (срећемо и *-љић* и *-лић*).

R. Bošković once (1975) identified these forms as personal names (not as adjectives), finishing with *-salj*, and then M. Šimundić, in 1989, evidenced those as personal names finishing with *-sal* (not as possessives, too).

The author here finds that materials used by Bošković and Šimundić (from Turkish censuses) do not prove these possessives turned out to the personal names, since these materials, mostly, content these examples in the position where it is signed the father's name (except in those rare cases where we can consider it as an error in writing), so they can be treated in adjective way, that is: *Bogdan* (son) *Vukosalj* means the same as *Bogdan* (son) *Vukosavljev*.

It is probable the possibility of the names finishing with *-salj* and *-sal* to become traditional, and it is possible to conclude about the mechanism of their forming, but the author is also of the opinion that of such evidences serious researches are yet about to come, because the materials took from Turkish censuses cannot testify such transformation processes.

